

СТИЛОВЕ НА ВЪЗПИТАНИЕ В СЕМЕЙСТВОТО

Десислава Баджо

Въпросът за възпитанието има значително място в социалната психология още през 30-те години на нашия век. Известни са няколко подхода.

Подходът на Ролинс и Томас, Маккоби, Пуртиос и Десме се разгръща около две основни измерения на родителското въздействие.

Първото е разрешение – принуда. Основните индикатори на тази дименсия са принудата, заповедите и ограниченията, които се налагат от родителите на децата; отговорностите, които се предават на тях; строгостта, с която се налагат нормите; маниерите, чрез които детският живот се свързва с родителската власт. Второто е любов – враждебност. Свързва се с: ангажиментите на родителите за бъдещето на децата им; отговорността за тяхното настояще – начин на живот; времето, което им се отделя; съвместните дейности; емоционалността и ентузиазма, с която участват в живота на детето.

Вторият подход е на Баумринд и Рьошлин и е организиран също в две основни направления: авторитаризъм и либерализъм, и любов и враждебност.

Анализира се следните модели на възпитателно поведение на родителите.

Авторитетният родителски контрол е съчетание на родителски контрол, индуктивна техника и безусловна поддръжка на желанието на детето да е самостоятелно и независимо. Авторитетният контрол характеризира родителите, които имат подчертано рационална нагласа. Една разновидност на този стил, се нарича “хармонично поведение” – разликата е в контрола, който се прилага много рядко.

Разрешаващият стил е свойствен за родители, не признаващи традиционните разбирания за възпитание, а следващи свободното развитие на децата, които акцентират на избора от страна на детето; върху свободата, импулсивността на детето; те наказват малко, страхувайки се, че по този начин ограничават детската свобода.

Характерно за стилът “Ненамеса” е, че твърде рано се счита, че детето е зряло да е независимо. Резултат е най-често индивидуализъм и егоизъм, много често се случва при болест и смърт на родителите.

Баумринд посочва и извращение на семейните стилове: “Снизходителност” и “Протекция”.

Снизходителността е невзискателност, неорга-

One review of studies of the family leads to the conclusion that their characteristics, structure and functions most often are derived from characteristics of the middle. The publication deal with matters for upbringing in the family through the prism of the models for the conduct of the parents and their impact on children.

низираниост, лош бит, не се поощряват децата, рядко и вяло правят забележки, не възпитават независимост и самоувереност на детето.

При „Протекцията” родителите осигуряват с труда си удовлетворяване на всичките потребности на детето, премахват всичките му грижи, усилия, трудности, като ги приемат върху себе си. Резултатът много често е липса на самостоятелност, инициатива, “деспотизъм отдолу”.

Друга известна типология е тази на Шефер. Той описва поведението на родителите по два важни признака: неприемане–разположение и търпимост–сдържане.

Той разглежда няколко родителски стила:

Модел “разположение (топлота, любов)”. При този модел родителите считат, че децата им притежават много положителни качества, радват се на общуването с тях, приемат ги такива, каквито са.

Друг модел е моделът “сдържане (контрол)”. Строги родители предписват на децата си множество забрани, държат ги в непрекъснат контрол, установяват задължителни норми на поведение. Децата се наказват рядко и не много строго. Детето обикновено се подчинява и не дава повод за наказание.

При моделът “снизходителност” се правят малко забележки на не сдържаните деца, не се забраняват шумните игри, малко ги е грижа за чистотата и послушанието, неограничена свобода в игрите, естественото проявление на агресивността.

От своя страна родителите са също няколко типа: приемащи, отхвърлящи, ограничаващи, толерантни и родители с т.н. “демократичен надзор”.

Приемащите родители обичат децата, те са сърдечни и възнаграждаващи. Резултатът от възпитанието – децата са с приятелско настроение,

мислят за другите, те са сътруднически но и несамостоятелни, тревожни, със силно развита чувство за вина, с хомосексуални нагласи.

Отхвърлящите родители са критични и враждебни. Резултат от възпитанието – децата са с негативно поведение, агресивни, невротични, шизофренични, с лоша успеваемост.

Резултатът от възпитанието при ограничаващите родители е – деца: враждебни, носещи неприятности извън къщи, с противообществени прояви.

При толерантните родители резултатът от възпитанието е следният – деца: буйни, неконтролирани, носещи неприятности в къщи.

Като най-добър вариант на родителско отношение към децата се приема т.н. “демократичен надзор”. Стратегията включва спазването на два принципа: детето дава приноса си при обсъждане на засягащите го въпроси и само взема решение което се одобрява от родителите; очертаване на приемливите граници на решенията от родителите.

Тези теории правят връзка между възпитателният стил и мястото на семейството в социалната система – социалната класа на родителите, нивото на образование, професията, които определят образователните и възпитателни идеали и ценности на семейството. Основните изследвания са правени през 50-те–80-те години, а техните автори са Кон, Бронфенбренер, Хес, Гекас, Най, Кук-Гъмперц, Баумринд, Бернщейн, Хендерсън, Келерхалс, Валенте.

В техните изследвания се вижда, че родителите от буржоазна среда оценяват с предимство самоконтрола, уменията за самоуправление, независимостта, творчеството, амбицията в детето си, докато родителите от по-низшите класи (работнически и селски произход) акцентират предимно върху реда, чистотата, уважението, послушанието, уменията да се избягват проблемите, но не и върху автономията.

Бронфенбренер и Бернщейн регистрират вариации във възпитателните практики на класите в исторически план. Достига се до извода, че начинът на живот определя поведенческите модели на родителите в семейството. Той се отразява на комуникацията, а оттам и на ролите на бащата, майката и детето.

Друго изследване на Бернщейн води до извода, че структурата на семейството определя възпитателната практика на родителите. Той определя два възпитателни и лингвистични стила: “позиционен тип” и “семейство, ориентирано към личностите.” Първото е това, при което отношенията родители–деца се определят от статута и ролите им. Всеки е дефиниран и лимитиран от своя възрастов, полов и ролеви статут. Всичко е легитимизирано с авторитета и властта на родителите. При втория тип отношенията се определят от специфичните личностни качества на всеки. Лотрей прави разлика

между класа, семейна среда и развитие на детето. Той развива идеята за влияние на семейното функциониране върху развитието на когнитивните структури. Дефинира три типа семейства:

- Слаба структура, среда, стимулираща детето, слаба регулация и контрол.
- Твърда структура, неизменни норми и регулации, без изключения.
- Гъвкава структура, съчетаваща регулация и свобода.

Лотрей установява кохеренция между възпитателните ценности на родителите и принципите на възпитание. В нисшите класи се развиват повече склонност към конформизъм и подчинение на нормите и това се декларира като добродетел. Въ висшите класи акцентът е върху оригиналността, инициативността, отрицанието на дистанцията и самоконтрола. Свободата на детето и личностното му право на избор е привилегия на семействата на богатите.

Като основни недостатъци на семействата от нисшите класи Фуркен посочва фатализъм и пасивността. При тях се срещат много често потискането на жените, авторитаризъм на възрастните, отсъствие на частен живот, преждевременно включване на децата в живота на възрастните.

В социално психологически план семейството се разглежда като среда за интеракции на членовете му и функциите се свързват с тях. Изследванията на тази тема включват термини като: хармония, организация, дезорганизация.

За някои от изследванията правени през 70-те – 80-те години – на Бел, Харнер, Клаус се акцентира на еднопосочния ефект от отношенията, доколкото социализацията се разглежда като процес насочен от родители към деца. Изучават се ефектите от интеграцията, причинени от детето и по негова инициатива и свързани с неговите личностни характеристики; ефекта от контакта на по-голямото дете с родителите и т.н. Установява се, че детето, което се съобразява с очакванията на родителите си получава поддръжка и позитивни емоции. Прави се връзка между възпитателния стил на семейството и взаимоотношенията на съпрузите, като изводите са очаквани – общата атмосфера е идентична. Акцентира се върху динамичния семеен патерн – родители и деца влизат в взаимоотношения още преди детето да проговори, като взаимоотношенията са реципрочни и развивайки взаимните очаквания.

Друга тенденция в съвременните изследвания е тази на Бронфенбренер, Левис, които развиват тезата за реципрочност и двупосочност на отношенията при систематичната социализация. Семейството е разглеждано като система от диадични взаимоотношения, като всяко от тях влияе на останалите. В този смисъл Бронфенбренер формулира

термина “вторичен ефект” – например взаимоотношенията с децата имат вторичен ефект върху отношенията баща – майка и пр.

Трета тенденция при интеракционистките изследвания на семейството акцентира на ефекта от това, което е извън семейството. Бронфенбренер описва един концептуален модел за влиянието на значими други лица за социализацията на детето.

Тази концепция за “екология на човешкото развитие” поставя детето в центъра на една екосистема сред други интеракционистки пространства, свързани едно с друго. Първото то тях е микросистемата на семейството в която отношенията са определени от специфичните роли на всеки член. Друга подобно е микросистемата на училищния клас, с която образуват по-широката мезосистема. Третото ниво е на т.н. “екзосистема” – ниво на колегите по труд и приятелите. Техните особености влияят на взаимоотношенията родители–дете. На най-високо ниво е макросистемата, конституирана от културните модели на действие и от ролите на индивида и групата – социални нагласи, ценности, идеологии, закони.

Анализът непременно трябва да включва мотивацията за женитба, развод, повторна женитба; традиционните и нетрадиционни диадични отношения; отношенията родителите–деца. Всяко семейство живее и се развива в определен културен контекст и по този начин определя специфичните си функции и ценности.

През XIX в. в Западната социология доминира теорията за моралния прогрес като фактор за развитие на семейството: сексуалният промискуитет, груповия брак, матриархата, полигиния, моногамия. През XX в. тази теория беше допълнена с нови изследвания, определящи като основен фактор, стимулиращ развитието на семейството – индустриализацията, която редуцира семейните функции и изолира нуклеарното семейство.

Освен тези главни линии на анализ има и други автори – Першерон, Макгиликъди де Лиси през 80-те години, които извеждат възпитателните действия на семейството от други фактори – сблъсъка на развитието на детето и възпитателните действия на родителите, определяни от идеологията на родителите. Възпитателните идеали са свързани с образователните аспирации, а те са високи при почти всички.

Отделна насока на изследвания е свързана с детерминирането на възпитателната структура на семейството от етническата принадлежност на родителите. Много интересни в това отношение са работите на антрополозите М. Мийд, Уйтинг и Чилд, както и работите на Ален, Крос, Петърс от 70-те – 80-те години, които свързват възпитателния стил на семейството с културния му статус. Те развиват тезата, за наличието на дефицит и културни

“дефекти” на семейството, което не кореспондира с модела на фундаменталното буржоазно семейство.

А. Першерон разглежда три основни типа родители, според концепцията им за моралния и социален ред и разпределението на семейните роли. Традиционистите-ригористи обикновено са религиозни и разпределението на ролите следва модела, посочен в Библията. Модернистите-ригористи са обикновено по-млади хора от средите на традиционалистите, които допускат смекчаване на модела (разводи, мобилност и др.). Модернистите-либерали най-често възпитават децата си в една егалитарна атмосфера на разпределение на труда между мъжете и жените; също децата са автономни в значителна степен (пари, дрехи).

Възпитанието на децата в семейството е процес на влияние, определян от стратегиите на семейството и логика. Родителските практики и отношения към детето се моделират и от икономическите и културни ресурси на родителите, тяхното социокултурно ниво; представите за бъдещия облик и социална интеграция на детето – те определят нивото на автономия и авторегулация, което се дава на детето, както и техниките на влияние; мотивация и контрол.

Използвана литература

1. **Ячкова, М.** Семейството в България между XX и XXI век (предпоставки, анализи, прогнози). София, АССА-М, 2002, с. 16.
2. **Спасовска, Л.** Променящият се брак в България. София, 2000, с. 160.
3. **Динкова, М.** Бракът като представа, ценност и реалност (доклад от емпирично социологическо изследване). София, АССА-М, 1997, с. 15.
4. **Динкова, М.** Бракът като представа, ценност и реалност (доклад от емпирично социологическо изследване). София: АССА-М, 1997, с. 137.
5. **Леушкина, Н. А.** Постразводные модели семьи и проблемы (обзор иностранной литературы). с. 167–196, в: Тенденции развития современной семьи, отв. ред. Е. Ф. Ачильдиева, Москва, 1992; Oppenheimer, V., Women's rising employment and the future of the family in industrial societies, in: Population and Development Review, vol. 20, June 1994, pp. 293–334 Social Cognitive Theory Overview.
6. **Маклин, Е.** Съвременното семейство и алтернативният начин на живот: изследвания и теории. – В: Брак и семейство: социологически поглед (сборник), съставител Елка Тодорова, София, Просвета, 1994, с. 112.
7. **Тодорова, Е.** Съвременни американски теории за семейството. София, 1988.
8. **Levy, R., E. Widmer, J. Kellerhals.** 2002.
9. The Social Learning Theory of Julian B. Rotter.